

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจ
ของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์
THE APPLICATION OF THE SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY IN
THE THAI MONKS' RELIGIOUS WORK DEVELOPMENT
IN THE SOCIAL WELFARE

¹พระมงคลชัย ธรรมจาโร (ไพโรจน์), ²กัญยาวิร สัทธาพงษ์, และ ³สวัสดิ์ อโนทัย

¹Phra Mongkolchai Dhammacharo (Piro), ²Kanyawee Sathapong

and ³Sawat Anothai

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ประเทศไทย

Saint John's University, Thailand

¹mongkolchai1868@gmail.com, ²kanyawee@forecastscience.com,

³lasawatt@stjohn.ac.th

Received: October 18, 2024; **Revised:** December 15, 2024; **Accepted:** January 29, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ 2) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสาระหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3) ประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร ภายใต้กระบวนการศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน เพื่อนำไปสู่การประยุกต์องค์ความรู้ทางปรัชญาและพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า 1) งานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ เป็น

¹ นักศึกษา สาขาวิชาปรัชญาและพระพุทธศาสนา วิทยาลัยปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

³ อาจารย์ ดร. วิทยาลัยปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

ภารกิจที่มีความสำคัญ ถือเป็นการแนะนำประชาชนให้อนุรักษ์แนะนำ ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาท้องถิ่น และรักษาสิ่งแวดล้อม 2) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ถือว่า เป็นหลักในการดำเนินชีวิตต้องยึดวิถีชีวิตอยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือย อย่ายี้ดัวตฤเป็นที่ตั้ง ยึดเส้นทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เป็นมรรควิถีของการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความไม่ประมาท 3) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ด้วยการแนะนำ อบรม ถือว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประชาชนมีความแข็งแกร่งทั้งด้วยหลักคุณธรรมและหลักความรู้ในการใช้พิจารณาญาณเพื่อการวิเคราะห์สภาพปัญหา บริบทแห่งภูมิสังคม แล้วนำมาสู่การประเมินคุณค่าของสิ่งต่างๆ ทั้งแง่ดีและผลเสียที่จะตามมา ตลอดจนปัญหา อุปสรรคและความเสี่ยงต่าง ๆ แล้วสุดท้ายเลือกที่จะนำมาปรับปรุง ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับบุคคล สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างประโยชน์สุขของประชาชนด้วยกระบวนการของความเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา มองหาผลที่เกิดขึ้นด้วยการสร้างความรู้ ความรัก และความสามัคคี

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้, หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, การพัฒนางานศาสนกิจ, พระสงฆ์ไทย, สังคมสงเคราะห์

Abstract

This research aims to 1) study the concept of the religious work development of Thai monks in the social welfare; 2) study the concept of the main content of the sufficiency economy philosophy; 3) apply the sufficiency economy philosophy to develop religious work of Thai monks in the social welfare. This is a qualitative research using a document research method under the process of analytic, appreciative and applicative approach to lead to the application of knowledge in philosophy and Buddhism. The research results found that 1) the religious work of Thai monks in the social welfare is an important mission. It is considered an introduction for people to conserve, advise, and encourage people to develop their local areas and preserve the environment. 2) The sufficiency economy philosophy is considered a principle in life that must adhere to a moderate way of life, do not be extravagant, do not focus on material things, adhere to the middle path, live within one's means, and use wisdom in life. It is a way of life based on mindfulness. 3) The philosophy of the sufficiency economy can be applied to develop religious work of Thai monks in the field of social welfare to improve

the quality of life of the people through advice and training. It is considered as building immunity for people to be strong with both morality and knowledge in using judgment to analyze problems. The context of the social landscape then leads to the evaluation of the value of things, both the good and the bad consequences that will follow, as well as the problems, obstacles and risks, and finally choosing to adjust and apply them appropriately, in line with individuals, society, communities and the environment, to create benefits for the people through the process of understanding, accessing and developing, looking for the results that occur by creating knowledge, love and unity.

Keywords: Application, Sufficiency Economy Philosophy, Thai Monks' Religious Work Development, Social Welfare

บทนำ

สังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่มีพื้นฐานความเชื่อในพระพุทธศาสนา ผู้มีส่วนรับผิดชอบสังคมไทยต่างมีความตระหนักว่าจะทำอย่างไรให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เป็นสังคมแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นสังคมแห่งการดูแลและเอาใจใส่กันและกัน เป็นสังคมแห่งความพอเพียง เป็นสังคมแห่งการแบ่งปัน เป็นสังคมแห่งการให้ความรักความเมตตา ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ใช่หน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่ต้องเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนในสังคมทุกองค์กร ทุกหน่วยงานในสังคมไทย ตลอดจนถึงชุมชน ดูแลกัน ช่วยเหลือกันในชุมชน มีความสำนึกร่วมกัน แม้แต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกแผนต่างมุ่งที่จะทำอย่างไรที่จะทำให้สังคมไทยกลับมา ดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรักความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ดูแลกันเอง แบบพี่แบบน้องญาติมิตร เป็นคนบ้านใกล้เรือนเคียงกัน ทุกภาคส่วนต่างพยายามมุ่งมั่นที่จะสร้างระบบและกลไกในการขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์เพื่อให้เกิดความมั่นคงในสังคมไทยให้ได้ มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างช่วยกันร่วมปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนยุทธศาสตร์ แต่มีหน่วยงานหนึ่งที่ทำหน้าที่ของตนเคียงคู่สังคมไทยตลอดมา ก็คือ สถาบันทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดและพระสงฆ์ กล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญ ดังที่กล่าวไว้ในหลักทศกถถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อคฤหัสถ์ โดยการห้ามปรามจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี ให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง บอกทางสวรรค์ คือ ทางชีวิตที่มีความสุขความเจริญให้ (ที.ปา.(ไทย) 11/198-204/202-206) หากกล่าวไปแล้ว พระสงฆ์เปรียบเสมือนแสงสว่างให้กับชุมชนเป็นผู้แนะนำให้ชาวบ้านได้รู้และเข้าใจในหลัก

ของความเป็นจริง รู้จักความดี ความชั่ว สิ่งที่ไม่ควรทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ใช้ปัญญาไปในทางที่ถูก ที่ควร ในชุมชนนั้น พระสงฆ์ไม่สามารถแยกตัวออกจากชุมชนได้ พระสงฆ์เองก็ต้องพึ่งพาอาศัย คฤหัสถ์ในด้านปัจจัยสี่ คฤหัสถ์ก็พึ่งพระสงฆ์ในด้านปัญญาความรู้ที่พระสงฆ์ได้ให้ความอนุเคราะห์ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า มีความเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย รวมถึงสภาพสิ่งแวดล้อม โดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

พระสงฆ์นั้นมีบทบาทต่อสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เนื่องจากสังคมไทยได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานนับพันปี ส่งผลให้พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวก ผู้สืบทอดและเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้รับการยอมรับนับถือตามไปด้วย เพราะพระสงฆ์เป็นหนึ่งในสามสิ่งมีค่าซึ่งได้รับการเคารพศรัทธาสูงสุดจากพุทธศาสนิกชนตามคติ ‘รัตนตรัย’ อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ กล่าวคือ พระสงฆ์ไทยในสมัยอดีตนั้น นอกจากจะศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมอันเป็นหน้าที่ปกติแล้ว ท่าน (พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถบางรูป) ยังมีบทบาททางสังคมอีกหลายด้าน เช่น เป็นครูสอนหนังสือ เป็นหมอ รักษาโรค เป็นนักสังคมสงเคราะห์ เป็นนักพัฒนาชุมชน เป็นช่างฝีมือ เป็นอนุญาโตตุลาการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์ไทยในสมัยอดีตจึงมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อสังคมอย่างมาก ในปัจจุบันแม้ว่าจะมีองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาทำหน้าที่ให้บริการ แก้ปัญหาและพัฒนาสังคมแทนพระสงฆ์ แต่พระสงฆ์ก็ยังคงมีบทบาทในสังคมไทยอยู่เช่นเดิม โดยเฉพาะบทบาทด้านพิธีกรรม ด้านเผยแผ่ศาสนาและด้านสังคมสงเคราะห์ ส่วนทางด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย (รักษาโรคแก่ประชาชน) และด้านพัฒนาชุมชนนั้น แม้จะมีหน่วยงานราชการเข้ามารับผิดชอบและประสบความสำเร็จพอสมควร แต่ก็เชื่อว่าพระสงฆ์จะยุติบทบาทด้านเหล่านี้เสียทีเดียว ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการคิดค้นโครงการและกิจกรรมใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมอยู่เสมอ เช่น ศูนย์เด็กเล็ก ค่ายคุณธรรม สถานพักฟื้นผู้ป่วยโรคเอดส์ สถานบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ธนาคารข้าว บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมไทยในทุกๆ ด้าน โดยโครงการและกิจกรรมการช่วยเหลือทั้งหมดล้วนเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชน อย่างไรก็ตาม การที่พระสงฆ์ไทยเข้าไปมีบทบาททางสังคมอย่างมากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนและพัฒนาวิธีการช่วยเหลือสังคมที่หลากหลายก็ทำให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่าพระสงฆ์ไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับทางโลกย์ (โลกิยะ) มากเกินไปและบางบทบาทก็ ‘ไม่ใช่กิจของสงฆ์’

การปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์นั้นไม่ใช่เป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ไทยโดยตรง หน้าที่หลักของพระสงฆ์คือ การศึกษา การปฏิบัติ และการนำเอาธรรมะไปส่งเคราะห์ชาวโลก อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีการทำงานสังคมสงเคราะห์ก็อาจอนุโลมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ทางศาสนาของพระสงฆ์ได้เหมือนกัน อย่างเช่น พระสงฆ์ที่ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุบายนำคนเข้าหาเป้าหมายทางศาสนา ถ้าเป็นงานสังคมสงเคราะห์อย่างเดียวล้วน ๆ ก็ถือว่าไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและหน้าที่ของพระสงฆ์ มองในแง่พระวินัย ถ้าพระสงฆ์ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ถือว่าเป็นเดรัจฉานวิชาและเป็นการผิดศีลด้วย เพราะเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตพระสงฆ์ที่ถูกออกแบบมาให้อยู่อย่างเรียบง่ายและให้เลี้ยงชีพด้วยปัจจัย 4 ที่ประชาชนถวาย แต่ถ้าทำงานสังคมสงเคราะห์ด้วยเจตนาบริสุทธิ์เพื่อช่วยเหลือสังคมจริง ๆ และเพื่อเป็นเครื่องมือนำคนเข้าสู่ศาสนา ก็ถือว่าไม่เป็นการประกอบอาชีพในทางผิดด้วย เดรัจฉานวิชาและไม่ถือว่าเป็นการผิดศีล การพัฒนาการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น จึงนำมาสู่การวิจัยนี้ว่า

1. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาด้านบุคลากร
2. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาด้านเป้าหมายการทำงาน
3. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาด้านบริหารจัดการ
4. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาด้านการดำเนินการ

จากปัญหาดังกล่าว สามารถแสวงหาคำตอบในหลากหลายศาสตร์ได้ แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมองว่า สาระดีจากหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นแนวทางนั้นได้ ด้วยเหตุผลที่ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถสรุปได้เป็น 3 ห่วง 2 เงื่อนไข (กรมการศาสนา, 2550: ก-2) คือ 1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ 2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ 3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งใกล้และไกล ส่วนเงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน

คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ และไม่ตระหนี่ (คณอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2550: 8)

จากประเด็นที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจจะศึกษาค้นคว้าทำวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้แจแจงออกเป็นวัตถุประสงค์การวิจัยและจะได้คลี่แต่ละรายประเด็นให้ชัดเจนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสาระหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา โดยแยกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

(1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

(2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากตำราหนังสือ เอกสาร วารสาร วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ บทความ และงานวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย รวมถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เชื่อถือได้

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นขั้นตอนการนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาทำการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือมากที่สุด ด้วยการวิเคราะห์จากหลักฐานหรือเอกสารที่เชื่อถือได้โดยไม่มีความเอนเอียงหรือใช้ความรู้สึกส่วนตัว

3. การนำเสนอข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความสอดคล้องและความสมบูรณ์ข้อมูลครบถ้วนแล้ว จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาเขียนบรรยายตามหลักวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ต่อจากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ผ่านการวิเคราะห์มาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ โดยมีการนำเสนอข้อมูลเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์

ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับสาระสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนที่ 3 การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการศึกษาเอกสาร ดังนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาให้มีความใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด จึงมีการตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด หลังจากได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ จึงนำข้อมูลมานำเสนอในรูปแบบของการเขียนอภิปรายแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ ทำให้เข้าใจว่า ในการปฏิบัติงานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์เป็นไปเพื่อเกื้อหนุนให้เกิดการศึกษา ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ทั้งที่พระสงฆ์เองสอนพระเณรด้วยตนเอง และสงเคราะห์กุลบุตร กุลธิดา เพื่อให้ได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง พร้อมทั้งวิชาความรู้ จรรยา วัฒนธรรม การศึกษาที่สร้างวิถีชีวิตที่เป็นสัมมาทิฐิ การเรียนรู้คู่ความสุข ด้านการเผยแผ่ งานเผยแผ่ที่นำคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าออกเผยแผ่สู่ประชาชน เป็นภารกิจที่มีความสำคัญอีกทั้ง แนะนำประชาชนให้อนุรักษ์แนะนำ ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาท้องถิ่น และรักษาสังแวดล้อม ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ไทยได้มีเกณฑ์ในการกำกับความประพฤติ เกณฑ์การตัดสินการปฏิบัติงานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยมีทั้งที่เป็นหลักธรรมในการประเมินตรวจสอบคุณธรรมจากภายในตนเองของพระสงฆ์ด้วยการใช้สัมมาทิฐิที่พิจารณาจากหลักปรัโตโฆสะ ด้วยวิญญูชนบัณฑิต และหลักโยนิโสมนสิการจากการพิจารณาการกระทำต่างๆ อันเป็นไปด้วยกุศลมูลคือ ราคะ โลภะ โทสะ โมหะหรือไม่ ยิ่งไปกว่า พระพุทธองค์ได้กำหนดหลักอาทิพรหมจริยการศึกษา คือ หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพัญญูหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นของพรหมจรรย์ สำหรับป้องกันความ

ประพัตติเสียหาย ซึ่งหมายถึงสิกขาบท 227 ที่มาในพระปาฏิโมกข์ และหลักอภิสมัชชาการศึกษา คือ หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมที่จะชักนำความประพัตติ ความเป็นอยู่ของ พระสงฆ์ให้ดีขึ้นมีคุณยิ่งขึ้นไป ซึ่งบัญญัติเหล่านี้ถือเป็นสิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ คือเพิ่มขึ้น นอกไปจากสิกขาบท 227 ทั้งนี้เป็นไปเพื่อความดีงามของสงฆ์ ความผาสุกของสงฆ์ การบาคนหน้า ด้านไม่รู้จักกาย ความผาสุกของพระสงฆ์ผู้มีศีลดีงาม ปิดกั้นอาสวะ ปิดกั้นอาสวะที่จะเกิดในอนาคต ความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ความเลื่อมใสของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว ความดำรงมั่นแห่ง สัทธรรม และเอื้อเฟื้อพระวินัย แต่ในปัจจุบันได้มีประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจด้าน สังเคราะห์ จะมีแนวทางการพัฒนาภูมิคุ้มกันเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมเพื่อไม่ให้เกิดข้อถกเถียงว่า สิ่งที่ทำนั้นเป็นกิจของสงฆ์หรือไม่ จะมีแนวทางการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ ความมีเหตุผลในการ ทำงานได้อย่างไร และจะมีแนวทางการพัฒนาความรู้และคุณธรรมของความพอดี พอประมาณใน การทำงานนั้นได้อย่างไร ในประเด็นเหล่านี้ สามารถแสวงหาคำตอบในหลากหลายศาสตร์ได้

2. แนวคิดเกี่ยวกับสารัตถะหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เข้าใจว่า หลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาของการพัฒนาแบบยั่งยืน การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตต้องยึดวิถีชีวิตอยู่แต่พอดี อย่าฟุ้งเฟ้อ อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึด เส้นทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดี สิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ รักษา ผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง โดยมีสารัตถะในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นมรรควิธี ของการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความไม่ประมาทในชีวิต ภัย และสภาพการเปลี่ยนแปลงของ สถานการณ์ทั้งหลาย โดยใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลางของการดำรงตนให้อยู่อย่างพอดี พอเพียง พอเหมาะ ไม่ฟุ้งเฟ้ออย่างไร้ประโยชน์ ไม่ยึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ดำรงชีวิตอย่างมี สติสัมปชัญญะ มีวิจารณญาณในการไตร่ตรองอย่างเป็นเหตุเป็นผล ตามสภาพแวดล้อม ให้รู้จัก แยกแยะสิ่งดี สิ่งไม่ดี สิ่งที่มีคุณ สิ่งที่ไม่มีความ คุณประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ตามสภาพความเป็นจริง และเสริมสร้างของคุณลักษณะภายในของการ “รู้จัก สามัคคี” บนพื้นฐานเมตตาธรรมแล้วนำสู่การ พัฒนาเชิงบูรณาการได้อย่างสมเหตุสมผล คุณลักษณะความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ ดีก็ต้องมีเงื่อนไขทั้งสองประกอบด้วยเช่นกัน โดยเงื่อนไขเหล่านี้ช่วยให้คุณลักษณะความมีเหตุผล เป็นเหตุผลที่อยู่บนฐานของความรู้ที่ถูกต้องตามคลองธรรม เมื่อความมีเหตุผลประกอบด้วยความรู้ (เงื่อนไขความรู้) และความดี (เงื่อนไขคุณธรรม) แล้ว ความมีเหตุผลซึ่งเป็นปัจจัยนำและปัจจัย คู่ขนานนั้น ก็เป็นปัจจัยเสริมให้ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ดำเนินไปอย่าง ถูกต้องตามคลองธรรมด้วย ดังนั้น เงื่อนไขทั้งสองจึงเป็นตัวกำหนดให้คุณลักษณะทั้งสาม เป็นไป อย่างพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีที่แท้จริงที่จะขาดไม่ได้

3. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจของ พระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ สามารถประยุกต์ได้ว่า ในการพัฒนาศาสนกิจของพระสงฆ์ไทย ด้านสังคมสงเคราะห์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนตามแนว หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะเบื้องต้นคือ ในระดับความสุขแบบประชาชนคนทั่วไป ด้วยการแนะนำ อบรม เผยแผ่หลักพุทธธรรมแก่ประชาชนเพื่อสร้างสุขระดับปัจเจกสุขนี้ ซึ่ง ถือว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประชาชนมีความแข็งแกร่งทั้งด้วยหลักคุณธรรมและหลักความรู้ ในการใช้วิจารณ์ญาณเพื่อการวิเคราะห์สภาพปัญหา บริบทแห่งภูมิสังคม แล้วนำมาสู่การประเมิน คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ทั้งแง่ดีและผลเสียที่จะตามมา ตลอดจนทั้งปัญหา อุปสรรคและความเสี่ยงต่าง ๆ แล้วสุดท้ายเลือกที่จะนำมาปรับปรุง ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับบุคคล สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ลักษณะดังกล่าว หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการสร้างสันติสุขที่เป็น ความสงบสุข ร่มเย็น เป็นความสุขที่วางอยู่บนความเมตตา มีความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น เมื่อมี ความเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น ก็จะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นส่งความปรารถนาดีนั้นแก่เรากลับมาเช่นกัน เป็นการสร้างความสุขที่เริ่มต้นจากการนับหนึ่งที่เราเองด้วยการตระหนักในคุณค่าของตนเอง ค้นหาศักยภาพ ความรู้ความสามารถ แปลงความรู้ความสามารถดังกล่าวมาเป็นทุนการผลิตในการ ประกอบสัมมาชีพ ภูมิใจในอาชีพของตน รู้จักบริหารจัดการควบคุมรายรับรายจ่าย รู้จักการอดออม รู้จักพออยู่ พอกิน พอใช้ ไม่เป็นไปตามกระแสบริโภคนิยม ไม่หลงอบายมุขต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ก็ สามารถทำให้ชีวิตมีความสุขได้ หัวใจสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ที่สร้าง กระบวนการเรียนรู้ควบคู่กับการลงมือปฏิบัติ เพื่อปรับความคิดจิตใจของผู้คนให้เข้าใจ หลักการใช้ ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิด “ประโยชน์สูง ประหยัดสุด เพื่อความสุขที่ยั่งยืนของผู้คน” โดยหลักการ ดังกล่าว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนางานศาสนกิจด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทย นั้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้น หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับการปฏิบัติงาน ศาสนกิจด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี เพราะทั้ง สองมีพื้นฐานหลักคิดที่เหมือนกันและการช่วยเหลือประชาชนเหมือนกัน อีกทั้งปลายน้ำ เพื่อนำไปสู่ การหลุดพ้นจากความทุกข์ ทั้งสองต่างมุ่งเพื่อสร้างประโยชน์สุขของประชาชนด้วยกระบวนการของ ความเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา มองหาผลที่เกิดขึ้นด้วยการสร้างความรู้ ความรัก และความสามัคคี

อภิปรายผล

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนางานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ เป็น การกิจที่มีความสำคัญ ถือเป็นการแนะนำประชาชนให้อนุรักษ์แนะนำ ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนา

ท้องถิ่น และรักษาสีงแวดล้อม ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ไทยได้มีการกำกับความประพฤติ เกณฑ์ การตัดสินใจการปฏิบัติงานศาสนกิจของพระสงฆ์ไทยมีทั้งที่เป็นหลักธรรมในการประเมินตรวจสอบ คุณธรรมจากภายในตนเองของพระสงฆ์ สอดคล้องกับพระครูใบฎีกาสุพล อาสโณ (แย้มข่ม) (2558) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนการทศน์วิสุทธิ ด้วย เหตุผลที่ว่าคณะสงฆ์ต้องให้ความสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนและสังคม ยังเป็นการสร้างความ ผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วย ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายกฎระเบียบของ บ้านเมือง เพื่อมุ่งพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางวัตถุและจิตใจให้มีความสมดุลทั้ง ภาย วาจา และจิตใจอันจะนำความสุข ความเจริญพัฒนามาสู่วัดและชุมชนสังคมประเทศชาติ และ สอดคล้องกับพระครูพิทักษ์ศิลปาคม (นุชิต วชิรวิฑู) (2563) ได้วิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับงานสังคม สงเคราะห์ในสังคมไทย ที่พระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งทางการปกครองจะต้องทำไว้ 6 ด้าน ได้แก่ 1) การ ปกครอง 2) การศาสนศึกษา 3) การเผยแผ่ 4) การศึกษาสงเคราะห์ 5) การสาธารณูปการ และ 6) การสาธารณสงเคราะห์ และที่สำคัญในการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์นี้ถือเป็นการประยุกต์ หลักคำสอนไปด้วย สอดคล้องกับ พระมหาสันติ ฐานวโร (ประสพสุข) (2561) ได้วิจัยเรื่อง การ ประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร มอง ว่า เป็นดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่าง ๆ เป็นหลักสำคัญ ในการ ช่วยเหลือประชาชนในชุมชนและสังคมควรให้มีความเหมาะสมถูกต้องตามกาลเทศะ และยังเป็น การสร้างความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของประชาชนทั้งทางด้านจิตใจ และทางด้านกายภาพ

2. แนวคิดเกี่ยวกับสารัตถะหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ถือว่า เป็นหลักในการ ดำเนินชีวิตต้องยึดวิถีชีวิตอยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือย อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดเส้นทางสายกลาง อยู่ กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักการลงทุน เชิงการพนัน ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดี สิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เป็นมรรควิธีของการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความไม่ประมาท สอดคล้องกับพันธุ์บุญย์ ทองสังข์ (2559) ได้วิจัยเรื่อง หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับกลยุทธ์การจัดการองค์การในสภาวะวิกฤต กรณีศึกษา: ชุมพรคาบาน่า รีสอร์ท เน้นย้ำชัดเจนว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังสามารถนำมาเป็น แนวทางในการพัฒนาองค์การให้สามารถแข่งขันได้ และมีการเจริญเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน ทั้งนี้ปัจจัยแห่งความสำเร็จขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นและความมุ่งมั่นของผู้บริหารเป็นสำคัญ

3. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนางานศาสนกิจของ พระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ ได้ประจักษ์ที่ว่า สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของประชาชน เบื้องต้นคือ ในระดับความสุขแบบประชาชนคนทั่วไปด้วยการแนะนำ อบรม เผย

แผ่หลักพุทธธรรมแก่ประชาชนเพื่อสร้างสุขระดับปัจเจกสุขนี้ ซึ่งถือว่าการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประชาชนมีความแข็งแกร่งทั้งด้วยหลักคุณธรรมและหลักความรู้ในการใช้วิจยญาณเพื่อการวิเคราะห์สภาพปัญหา บริบทแห่งภูมิสังคม แล้วนำมาสู่การประเมินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ทั้งแง่ดีและผลเสียที่จะตามมา ตลอดทั้งปัญหา อุปสรรคและความเสี่ยงต่าง ๆ แล้วสุดท้ายเลือกที่จะนำมาปรับปรุง ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับบุคคล สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างประโยชน์สุขของประชาชนด้วยกระบวนการของความเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา มองหาผลที่เกิดขึ้นด้วยการสร้างความรู้ ความรัก และความสามัคคี สอดคล้องกับกัณยาวิโรธธาทน (2562) ได้ทำวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้ธรรมาภิบาลการตีความปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อสร้างสมดุลชีวิตอย่างยั่งยืนด้วยมุมมองปรัชญาหลังนวยุค ถือว่าเป็นการนำแนวคิดที่ดีมีประโยชน์ของหลายศาสตร์ความรู้ด้วยมุมมองปรัชญาหลังนวยุคตีความหลักคำสอนว่าด้วยทางสายกลางที่ยึดความพอดี พอเพียง ด้วยอริยมรรคมีองค์แปด เชื่อมโยงกับแนวคำสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นฐานของความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี โดยใช้ความรู้และคุณธรรมกำกับช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขเกิดสมดุลชีวิตที่มีความสุขอย่างยั่งยืนแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับการปฏิบัติงานศาสนกิจด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี เพราะทั้งสองมีพื้นฐานหลักคิดที่เหมือนกันและการช่วยเหลือประชาชนเหมือนกัน อีกทั้งปลายน้ำ เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ ทั้งสองต่างมุ่งเพื่อสร้างประโยชน์สุขของประชาชนด้วยกระบวนการของความเข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา มองหาผลที่เกิดขึ้นด้วยการสร้างความรู้ ความรัก และความสามัคคี กล่าวเฉพาะการพัฒนาการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ไทยด้านสังคมสงเคราะห์ที่มีจำนวนลักษณะการปฏิบัติงานจำนวนมากมาย ทั้งด้านการศึกษาสงเคราะห์และการเผยแผ่ธรรม ที่เป็นการจัดการศึกษาโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน หรือหากเก็บก็ไม่ได้หวังผลกำไรในเชิงธุรกิจ เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด โรงเรียนสงเคราะห์ที่วัดจัดตั้งขึ้น โรงเรียนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรม แผนกบาลีและแผนกสามัญศึกษา โครงการพระธรรมทูต การมอบทุนการศึกษาแก่ นักเรียนนักศึกษาที่ขาดทุนทรัพย์ การสนับสนุนสถานศึกษาด้านต่าง ๆ เช่น อาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การจัดโครงการค่ายพุทธบุตร การสอนศีลธรรมในโรงเรียน การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). *พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร เล่มที่ 11,23,25*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กันยารวีร์ สัทธาพงษ์. (2562, มกราคม-มิถุนายน). *การประยุกต์ใช้บรรณปริวรรตการตีความปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อสร้างสมดุลชีวิตอย่างยั่งยืนด้วยมุมมองปรัชญาหลังนวยุค*. วารสารเซนตัจจอห์น มหาวิทยาลัยเซนตัจจอห์น . 22 (30): 236-252.
- คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจพอเพียงและสังคมแห่งชาติ. (2550). *การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจพอเพียงและสังคมแห่งชาติ.
- พรทิพย์ อันทิวโรทัย. (2539). *การวิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรีตราโมทในกลุ่มผู้สืบทอดที่ต่างกัน*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิตภาควิชาสารัตถศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูใบฎีกาสุพล อาสโณ (แย้มชุ่ม). (2558). *การพัฒนารูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนการทัศน์วิถีพุทธ*. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูพิทักษ์ศิลปาคม (นุจิต วชิรฐโธม). (2563, มกราคม-เมษายน). *พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ ในสังคมไทย*. วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 3 (1): 105-114.
- พระมหาสันติ ฐานวโร (ประสพสุข). (2561). *การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร*. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พันธุ์บุญย์ ทองสังข์. (2559). *หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับกลยุทธ์การจัดการองค์การในสภาวะวิกฤต กรณีศึกษา: ชุมพร คาบาน่า รีสอร์ท*. สารนิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. โครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาศาสนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย..* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.